

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

43

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1956

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Lange Voorhout 50, 's-Gravenhage.

AANVULLING OP
„DE MUNTEN VAN HERTOG KAREL VAN GELRE
GESLAGEN NA ZIJN DOOD (1538—1543)“

door

Dr. H. ENNO VAN GELDER

De hier gepubliceerde beschrijving van de muntstempels, die in 1543 gecasseerd werden, is van bijzonder belang voor de geschiedenis van de muntslag onder hertog Willem van Gulik en in de laatste jaren van de regering van hertog Karel. Immers, de archivalische documentatie betreffende de lange reeks munten op naam van hertog Karel, die bekend geworden zijn, is zeer fragmentarisch.

De lijst maakt het, dank zij de duidelijke omschrijvingen der omschriften, mogelijk voor verschillende soorten de authentieke benamingen uit de tijd vast te stellen, en laat meteen zien welke van de vele tijdens de lange regering van Karel in omloop gebrachte soorten, in de jaren kort voor 1538 zijn geslagen. Het blijkt nl., dat tijdens het beheer van executeurs geen nieuwe soorten aan de reeks zijn toegevoegd, maar dat de vervaardiging van de in 1538 gebruikelijke types, met een kleine wijziging in de stempels werd voortgezet. Jammer genoeg blijkt niet welk teken dit geweest is.

De meeste van de muntsoorten, die Jasper Vlemyngh na de dood van hertog Karel geslagen blijkt te hebben, worden genoemd in de instructie die hij tijdens diens leven bij zijn aanstelling op 1 april 1533 ontvangen had. De zilveren daalder, die in dat jaar in de Nederlanden nog niet een gebruikelijke muntsoort was, moet op een latere ordonnantie berusten, die niet is overgeleverd; de muterkens worden in 1532 niet genoemd, wel echter in oudere instructies; de kleinste soort, de grootkens, wordt in het geheel niet vermeld. Het merendeel dezer soorten is echter reeds veel eerder ingevoerd: zij komen dan ook voor met verschillende interpuncties, die wel als emissietekens moeten worden opgevat. De datering van deze tekens, waarvan wel één de muntslag na Karels dood moet gekarakteriseerd hebben, is tot nu toe niet gelukt.

Niet opgehelderd is ook de verhouding tussen de munthuizen te Nijmegen en te Roermond. Het is bekend, dat hertog Karel in 1525 de

stad Roermond het recht gegeven heeft gouden en zilveren munten te slaan van het hertogelijk type, waarop echter het wapen van de stad of een ander kenteken ter onderscheiding diende te worden aangebracht; zulke munten zijn inderdaad bekend. De hier weergegeven stukken duiden erop, dat de munt te Roermond het semi-stedelijk karakter in 1543 had verloren. Het is ook zeer de vraag of hieruit geconcludeerd mag worden, dat Vlemyngh de Nijmeegse en Van Eembrugge de hertogelijke munt te Roermond beheerde. Immers wel blijkt Vlemyngh in 1538 het beheer te Nijmegen te hebben, maar uit andere stukken blijkt, dat hij in 1543 met de munt te Roermond te maken had. Anderzijds had Van Eembrugge in 1530 een instructie voor Nijmegen gekregen en blijkt hij in 1543 weer daar als muntmeester van Karel V op te treden. Eerder moet aangenomen worden, dat beiden afwisselend of tegelijk de twee munthuizen beheerden ².

1 Joachimsdaalder (E)

Bekend met jaartal 1538: Van der Chijs, pl. 19,6. Deze munt is vermoedelijk in dat jaar voor het eerst geslagen, evenals te Nijmegen en te Deventer, een instructie is echter niet overgeleverd.

De bekende exemplaren dragen als omschrift *DISCERNE CAVSAM MEAM DOMINE: GENTES NOS SARCINANT*, in overeenstemming met de tekst van Psalm 43. De afkortingen zijn door de opsteller van de lijst kennelijk onjuist opgelost.

2 Gouden rijder (E), Rijdergulden (V)

Ingevoerd in 1509 en sedertdien in grote hoeveelheden en met talrijke uiteenlopende interpuncties geslagen: Van der Chijs 15,9—10 (beide namen worden in de tijd gebruikt en zijn historisch even verantwoord).

De in alle instructies eveneens genoemde halve gouden rijder is niet teruggevonden. Hier blijkt, dat het stuk althans in de latere jaren niet geslagen is.

In de lijst van de stempels van Van Eembrugge wordt als omschrift gegeven *EQVITAS IVDICIA TVA DOMINE*. Rijders met dit omschrift zijn niet bekend: zij hebben steeds de in Vlemynghs lijst genoemde tekst *MONETA NOVA AVREA DVCIS GELRIE*. Vermoedelijk bevat de eerste lijst ook hier een onnauwkeurigheid.

3 Klimmergulden (E, V) of Clemmergulden

Ingevoerd in 1496 en sindsdien geregeld geslagen met uiteenlopende interpunctie: Van der Chijs 15, 2—4. Komt ook voor met het wapen van Roermond: Van der Chijs 15, 6—7.

4 Snaphaan (E, V)

Ingevoerd in 1509 tegelijk met de gouden rijder, en sindsdien geregeld geslagen: Van der Chijs 18, 38—39. Ook bekend met wapen van Roermond: Van der Chijs 18, 42—43.

5 Halve snaphaan (V)

Genoemd in alle instructies sedert 1516, doch niet teruggevonden. (Het door Van der Chijs 18, 44 halve snaphaan genoemde stuk moet wel als een afgesleten hele snaphaan beschouwd worden.)

6 Kwart snaphaan (E, V)

Deze munt gewoonlijk peerdeke genoemd, werd eveneens geslagen sedert 1516: Van der Chijs 18, 40—41.

7 Gelderse Brabantse stuiver (E, V)

Het is niet met enige zekerheid te zeggen welk type hier bedoeld wordt. In aanmerking komen Van der Chijs 16,24 (deze oorspronkelijk in 1501 geslagen Brabantse stuiver komt ook met jaartal 1529 voor: mogelijk is de aanmunting van dit type langer voortgezet) en 17,25 (het type wijst eerder op een Brabantse stuiver dan op een Gelderse; bovendien sluit het aan bij de hierna als halve en kwart Gelderse-Brabantse stuiver geïdentificeerde typen).

Deze zwaardere stuiver, waarvan de naam hier het vroegst vermeld wordt, komt voor in de instructie van 1530, doch is waarschijnlijk iets eerder ingevoerd.

8 Halve Gelderse Brabantse stuiver (E, V)

Vermoedelijk is bedoeld het type Van der Chijs 17,33, die met de stuiver 17,25 in type overeenkomt.

De muntsoort wordt eveneens het eerst in 1530 vermeld.

9 Gelderse Brabantse oord (E)

Er is slechts één kwartstuiver of oord bekend met het hier genoemde opschrift *EQVITAS IVDICIA TVA DOMINE*: *Revue belge de num.*, 5e S., 6 (1874), pl. 11,28. De muntsoort wordt het eerst in een ordonnantie van 1532 genoemd.

10 Muter (E)

Blijkens de in de instructies sedert 1496 genoemde muntvoet voor de muterkens of muters wordt met deze naam een stuk ter waarde van $\frac{1}{8}$ Gelderse stuiver bedoeld (ook in het naburige Kleef had de muter ongeveer deze waarde). Sedert 1516 wordt in de instructies niet meer gesproken van muter, maar van $\frac{1}{8}$ stuiver, in 1530 werden deze kleine stukken in het geheel niet meer genoemd. De muntslag is blijkbaar toch voortgezet, waarbij de verhouding tussen muter en Gelderse stuiver

ongunstiger geworden is; anders is de hier vermelde waarde van $\frac{1}{24}$ Gelderse Brabantse stuiver niet te begrijpen.

Het aangehaalde omschrift wijst erop, dat muterkens heten de muntjes Van der Chijs 17, 34—35 en 29, 14, de enige waarvan de omschriften ongeveer met het medegedeelde overeenkomen.

11 Grootken (E)

Munten van deze denominatie zijn van het hertogdom Gelre niet bekend. Het blijkt hier, dat ze eenzijdig waren, evenals de wel van de Gelderse nagevolgde grootkens van de stad Nijmegen, die wel zijn overgeleverd (Van der Chijs 2, 18—19).

De waarde wordt hier evenals te Nijmegen gesteld op $\frac{1}{72}$ Brabantse stuiver.

De tekst werpt ook enig licht op de ingewikkelde kwestie van de verhouding van de Gelderse en de Gelderse Brabantse stuiver. In de tweede helft van de 15e eeuw was de waarde van de inheemse Gelderse stuiver meer gedaald dan die van de stuiver van de Bourgondische Nederlanden, in het oosten van ons land gewoonlijk Brabantse stuiver genoemd.

In 1501 ging het hertogdom ertoe over naast stuivers op de oude inheemse muntvoet stuivers en veelvoudten te slaan volgens het toen in de Nederlanden gebruikelijke systeem. Deze stuivers, waarvan het type ontleend werd aan de stuivers van Philips de Schone, heten in Gelre Brabantse stuivers en golden $1\frac{1}{2}$ Gelderse stuiver. Voorlopig bleef echter de Gelderse stuiver, die in de loop van de jaren verder in waarde daalde, de basis van het muntstelsel.

Tegen 1530 werd opnieuw bij het stelsel der Bourgondische Nederlanden aangeknoopt: nieuwe stuivers werden geslagen, die in type aansloten bij die van 1501 en vermoedelijk wel bestemd waren om als gelijkwaardig met de Brabantse stuiver van Karel V in omloop te blijven. Spoedig bleek echter, dat de zilverinhoud slechts $\frac{8}{9}$ van die der werkelijke Brabantse stuiver bedroeg. Deze stuiver, die hier in 1543 reeds Gelderse Brabantse stuiver genoemd blijkt te worden, bleef nog lang de rekeneenheid in de Gelderse steden, gelijk aan $\frac{8}{9}$ echte Brabantse stuiver.

¹ F. B. M. Tangelder, *Van muntheer tot muntmeester*, Arnhem 1955, blz. 87.

² In het volgende wordt verwezen naar de bijlagen van het voorafgaande artikel. De letters E en V verwijzen naar de stempels van resp. Reinier van Eembrugge (bijlage II) en Jasper Vlemyngh (bijlage III).

SUMMARY

The coins of Charles, duke of Guelders, struck after his death: supplement to the preceding paper.